

DR. SIPOS MIKLÓS

A MEZŐGAZDASÁG ÁLLAMI TÁMOGATÁSÁNAK KIALAKULÁSA ÉS FONTOSABB FORMÁI NÉHÁNY NYUGAT-EURÓPAI TÖKÉS ORSZÁGBAN

A második világháború utáni időszakban a fejlett nyugat-európai tőkés országok mezőgazdaságának fejlődésére már az intézményes állami beavatkozás hatása nyomja rá a bélyegét. E tőkés országok agrárpolitikai elképzeléseit a hatvanas évek közepéig elsősorban az jellemzi, hogy az élelmiszer-önellátás mértékének fokozása érdekében a mezőgazdasági termelés mennyiségi növekedését tartják kívánatosnak. Ezt a célkitűzést határozott agrárprotekcionista gazdaságpolitikával és a mezőgazdaságnak nyújtott egyre nagyobb összegű állami támogatással támasztják alá. Később, a hatvanas évek közepétől kezdődően, és néhány országban már korábban is, kivált az élelmiszer-önellátás kívánatos mértékének elérése, illetőleg a mezőgazdasági túltermelés veszélyének fokozódása után *a mennyiségi növelés célkitűzését egyre inkább az agrártermelés hatékonyságának fokozása és a változó szükségletekhez való gyors alkalmazkodás képességének kialakítása váltja fel.*

Egyes országokban az a törekvés, hogy a gazdasági hatékonyság általános kritériumainak rendeljék alá a mezőgazdasági termelést, elvezetett az agrártermékek hazai termelésének korlátozásához és a *támogatási rendszer olyan elemeinek az előtérbe kerüléséhez, amelyek az agrárstruktúra (az üzemméreték és a termelési struktúra) radikális átalakítását ösztönzik.* Az Európai Gazdasági Közösség országaiból és Svédországból kiinduló törekvések egyben a hetvenes évek új agrárpolitikai koncepcióit is jellemzik.

Az élelmiszerellátás magas szintjének, amely Nyugat-Európában átlagosan 80—85% (az Egyesült Királyságban 75%, Svédországban 95% 1967-ben¹) eléréséhez az egyes országokban a mezőgazdasági termelés eltérő növekedésére volt szükség. Hiszen, amíg Svédország mezőgazdasági termelése alig növekedett, addig Franciaország és az Egyesült Királyság mezőgazdasági növekedése éves átlagban a második világháború után 3—4%-ot ért el, amit az előző évtizedekben soha nem produkált.

A mezőgazdasági termelés önmagához viszonyított dinamikus, de országonként jelentősen eltérő fejlődését mutatja be az 1. sz. táblázat.

A mezőgazdasági termelés növekedésében, még az időszakonkénti vagy országonkénti stagnálásban is a szakirodalom általános véleménye szerint, sok egyéb tényező mellett komoly szerepet játszott az ár, a pénzügyi és a támogatási rendszer.

1. Agrárgazdasági Kutató Intézet: A mezőgazdaság állami támogatásának szerepe és tendenciája a nyugat-európai országokban. (Bp. 1970.)

*A mezőgazdasági termelés növekedése néhány nyugat-európai országban
(Az 1952—56-os évek átlaga = 100.)*

	1955	1960	1965	1968	1971
Ausztria	103	124	123	150	146
Belgium—Luxemburg	106	111	112	132	155
Egyesült Királyság	99	120	143	145	166
Franciaország	102	124	143	166	166
NSZK	101	121	118	144	152
Olaszország	105	109	126	133	145
Dánia	103	116	122	126	123
Hollandia	106	123	119	142	160
Svédország	92	101	102	110	113

Forrás: Nemzetközi Stat. Évkönyv (Bp. KSH. 1970.) és Közgazdasági Szemle 1972/5.

Az agrárpolitika termelést befolyásoló eszközei közül jelen tanulmány az állami támogatás rendszerré válásának okait, a támogatás mértékét és jellegzetes formáit tekinti át a teljesség igénye nélkül.

*I. A mezőgazdaság állami támogatásának általánossá válása
Nyugat-Európában*

Nyugat-Európában a mezőgazdaság állami támogatásának rendszerén mindazoknak a gazdaságpolitikai preferenciáknak az összességét értik, amellyel a tőkés állam a gazdaság különböző ágaiban létrehozott új értéket a mezőgazdaság javára újra felosztja. A támogatás gazdasági rendeltetésének pedig azt tekintik, hogy a pótlólagos jövedelmet juttat a gazdasági ágazatok rangsorában egyre hátrább szoruló mezőgazdaságnak. Így a támogatás forrását egyértelműen a mezőgazdaságon kívüli szférákban létrehozott tiszta jövedelem egy részének átcsoportosításában jelölik meg és a mezőgazdaság támogatását nemzetgazdasági „áldozatnak” minősítik.²

A mezőgazdaság dotálásának ez a nyílt formája azonban egyáltalán nem előnytelen az ipari tőkés szemponjtjából. A mezőgazdasági termelés költségvetési támogatásával az élelmiszer fogyasztói árak alacsony szinten stabilizálhatók, ami az ipari bérszínvonalon keresztül a fejlett tőkés országok ipari termékeinek világpiaci versenyképességét fokozza. Továbbá az állami támogatások azt is jelentik, hogy nem alakult ki a profitok ágazatok közötti egyenlősége. A mezőgazdaság „vesztése” ezzel összefüggésben az iparban csapódik le nyereségként. Végül a bonyolult támogatási rendszer egyes elemei gyorsíthatják a termelők differenciálódását, vagy elősegíthetik a politikai okokból korlátozottan indokolt depolarizációs folyamatot.

Európában a mezőgazdaság preferálásának elemeivel már a múlt század végén találkozunk; több ország védővámokat alkalmaz az olcsó ten-

2. Koller—Német: A mezőgazdaság támogatása a tőkés országokban. (OMgK. 1966.)

gerentüli és orosz gabona behozatala ellen. A mezőgazdasági állami beavatkozásnak a XX. század első felében, a két világháború között és főként a második világháború alatt egyre több formája alakult ki. A tőkés államok agrárpolitikai erőfeszítései (magas termelői árak, rögzített élelmiszer árak) a mezőgazdasági termelés növelésére irányultak, mivel a háború a legtöbb országot élelmezési szempontból nehéz helyzet elé állította. A hajótér hiánya és a szállítás kockázata miatt a hagyományosan nagy agrárimportot lebonyolító Egyesült Királyság is a belföldi mezőgazdasági termelés gyors növelését valósította meg a háború évei alatt.

A második világháború a legtöbb nyugat-európai ország mezőgazdaságában súlyos pusztítást okozott. A növénytermelés a munkaerő és a technikai eszközök hiánya miatt hosszabb időre visszaesett. Az állattenyésztés háborús veszteségei is nagyok. A háború után a polgári ipar termelési szintje alacsony és a fizetési mérleg deficites. Ilyen körülmények között a kormányok kénytelenek hathatós intézkedéseket hozni a hazai élelmiszerellátás fokozására a tömeges éhínség elkerülése érdekében. Ezek lesznek azok a kormány szintű intézkedések, amelyek intézményesítik, rendszerbe foglalják a mezőgazdasági termelés támogatását. Nyugat-Európa világháború utáni dezorganizált gazdasága az oka annak a ellentmondásos helyzetnek, hogy amikor Észak-Amerikában komoly mezőgazdasági túlermelés alakult ki, akkor az Óceán másik partján az országok többsége élelmiszerhiánnyal küzd és költséges autark agrárpolitikát kénytelen kezdeményezni.

A háború hatása és utóhatása a mezőgazdaság rendszeres állami támogatásának csak az elindítója volt. Annak, hogy a gazdaságpolitika szerves részévé tett nagyszegű állami támogatás a mezőgazdaság fejlődésének tartós kísérőjévé vált, mélyen fekvő *gazdasági okai* vannak. A mezőgazdaságban a második világháború óta napjainkig folyamatosan gyökeres technikai átalakulás zajlik. A változás alapvető jellemzője a kézimunkán nyugvó mezőgazdasági termelésnek a gépesített, korszerű technikával felszerelt mezőgazdasággal történő felváltása. Ebben a folyamatban megkezdődött a mezőgazdaság évszázados technikai elmaradásának a megszüntése. *A korszerű technikai alapok megteremtése viszont nagy beruházásokat igényel, amelyet más gazdasági ágazatokhoz hasonlóan a mezőgazdaság sem tudott saját erőből finanszírozni.* A rohamos technikai fejlődés beruházásigényének kielégítésében így nagy szerepet kapott az idegen tőke; részben úgy, hogy az állam segélyjellegű pénzeszközöket juttatott a mezőgazdaságnak, részben pedig a növekvő hosszúlejáratú hitelek felvétele formájában. Ezzel kapcsolatos a hitel mezőgazdasági szerepének a változása is. Korábban a hitel az eladósodás biztos jele volt, napjainkban inkább a technikai eredmények gyors alkalmazásának a lehetőségét teremti meg a mezőgazdaságban.

Az agrárszektor intézményes állami támogatását a *mezőgazdasági tőkebefektetések hatékonyságának alacsony színvonalára is indokolja.* Az eszkebefektetés, a gépesítés alacsonyabb hatékonyságát Burger Kálmáné találóan így magyarázza: „Az ipari termelésben a gépesítés egyértelmű azal, hogy a termelőfunkciót egyre inkább gépek töltik be és a fejlődés folyamán tökéletesebb gépek segítségével egyre nagyobb mennyiségű és magasabb használati értékű terméket állítanak elő. *A mezőgazdaságban ezzel szemben a gépek megjelenésével nem válik a termelés gépi termeléssé. A*

termelési folyamat jellege továbbra is biológiai jellegű marad, a használati értéket termelő funkciót nem a gépek, hanem a föld és az állatok töltik be. A gépek ugyan közvetve elősegítik a biológiai termelékenység növekedését, azonban maguk csak közvetve járulnak hozzá a termékelőállítás folyamatához.”³ Ezért az eszközbefektetés fokozása nem vonja maga után a termelési eredmények azonos mértékű növekedését. Úgy tűnik, hogy a mezőgazdasági eszközbefektetéseknek ez az a sajátossága; ami mind a tőkés, mind a szocialista országokban a technikai fejlettség jelenlegi színvonalán szükségessé teszi a szektor állami támogatását. A nyugat-európai tőkés országok tekintetében nem szabad azonban megfeledkezni arról a körülményről sem, hogy a jelenlegi üzemstruktúra (a kisüzemek nagy száma, az alacsony átlagos üzemméret; pl. az NSZK-ban 10 ha, Angliában 27 ha) jelentősen korlátozza a korszerű technika eredményes felhasználását. A korszerű termelőerők és a jelenlegi üzemnagyságok közötti ellentmondás kielevezése ökonómiai jelentőségének érzékeltetése érdekében elegendő utalnunk Mansholt megállapítására, mely szerint az Európai Gazdasági Közösség országaiban a traktorpark évi kihasználtsága 50—60%⁴.

A nyugat-európai országokban a mezőgazdaság állami támogatását a mezőgazdaságban felhasznált ipari termelési eszközök és a mezőgazdasági termékek *kedvezőtlen áralakulása* is szükségessé teszi. A mezőgazdasági termelői árak növekedését meghaladó ipari termelési eszköz áremelkedés következtében kialakuló tartós árdiszparitás kedvezőtlenül hat a mezőgazdaság jövedelemhelyzetére, mivel olyan új értéket von el láthatatlan formában, amely az agrárszektorban jött létre. A közgazdászok között hosszú ideig tartotta magát az a nézet, hogy végeredményben az árdiszparitás keretében lezajló nem egyenértékű csere az, amire a nyugat-európai országok agrárproblémáit és az állami dotációk szükségességét vissza lehet vezetni. Valójában az árdiszparitás ténye nem jelentéktelen tényező a hátrányos jövedelemhelyzetet kiküszöbölni kívánó különböző támogatási formák kialakulásában, mégis a 2. sz. táblázat adatai alapján azt a konzekvenciát vonhatjuk le, hogy az árdiszparitás nem az egyedüli tényező. Ellenkező esetben a francia és az olasz mezőgazdaság támogatása indokolatlan lenne.

Az eszközbefektetések ipartól elmaradó hatékonysága és a kedvezőtlen árfekvés *a mezőgazdasági szektor jövedelmezőségét is korlátozza*; a tőke után járó nyereség a mezőgazdaságban nem éri el az ipari átlagot. A paritásos jövedelmezőség hiányának bizonyítására elegendő a Német Szövetségi Köztársaság példájára hivatkozni, ahol csak az 50 ha-nál nagyobb területű gazdaságok értek el 1963—66 között 3,33%-os tőkekamatozásnak megfelelő többletérteket. Megjegyezzük, a mezőgazdaságnak nyújtott hitelek kamatlába ennek a használatos viszonyítási alapnak több mint kétszerese, általában 7% a kamatot csökkentő állami támogatás nélkül.

A mezőgazdasági és az ipari jövedelmek diszparitása *a személyi jövedelmekre, a munkabérekre is kiterjedt*. A jövedelmdiszparitás e tekintetben azt tartalmazza, hogy sem a gazdálkodó munkadíja, sem a mezőgazdasági bérmunkások munkabére nem éri el — tartós jelleggel — az ipari ösz-

3. Dr. Burger Kálmánné: A mezőgazdaság szerepe a népgazdaság növekedésében. (Kossuth, 1969. 205. old.)

4. A. K. I.: I. m.

A mezőgazdaság által kapott és termelőeszközeiért fizetett árak arányának alakulása (agráröllő)

Év	Ausztria	Franciaország	NSZK	Olaszország	Svédország
1955	98	102	99	97	99
1956	95	111	99	99	97
1957	101	115	100	109	97
1958	98	129	96	98	96
1959	100	110	97	98	95
1960	97	114	91	100	92
1961	93	115	95	106	94
1962	91	119	92	110	91
1963	90	125	93	108	85
1964	91	122	93	109	87
1965	90	124	97	110	—

Forrás: Agrárgazdasági Kutató Intézet: I. m.

szehezonlítható munkadíj és bérszínvonalat.⁵ Az ágazatok közötti jelentős mértékű bérdifferenciák egyes országokban nem kívánatos spontán munkaerő mozgást okoztak. Az ezzel összefüggő problémák megoldása céljából a fejlett tőkés országok már több mint két évtizede a jövedelemparitás megteremtését tekintették az agrárpolitika egyik centrális feladatának. A jövedelmek és a munkabérek kiegyenlítődése azonban mindezekig nem következett be. A munkabérek színvonalában fennálló különbséget az alábbi 3. sz. táblázat mutatja.

3. SZ. TÁBLÁZAT

Mezőgazdasági munkások bére az ipari munkások bérének %/ó-ában

Ország	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Ausztria	57	60	64	65	60	67	63	64
Belgium	55	56	55	55	54	55	53	—
Dánia	34	34	41	37	41	42	44	—
Egyesült Királyság	69	69	70	71	69	69	70	—
Franciaország	48	45	47	46	49	48	49	49
NSZK	38	40	42	44	45	45	46	46

Forrás: Nemzetközi adatok a mezőgazdaságról. Budapest, KSH. 1969.

5. Dr. Forgács Katalin: „A mezőgazdasági és ipari jövedelmek diszparitásának okai a tőkés gazdaságban” c. tanulmányában (K. Sz. 1972/6) részletesen elemzi a kérdést és felhívja a figyelmet az összehasonlítás nehézségeire.

Végezetül az állami támogatás okainak felsorolásakor meg kell említeni a vezető tőkés országok gazdaságpolitikájának azt a törekvését, hogy az árbérszpirál mozgásának megakadályozása, ellenőrzése érdekében az *élelmiszerfogyasztói árakat viszonylag alacsony szinten stabilizálják* — még az élelmiszergazdaságnak, s ezen belül a mezőgazdaságnak nyújtott növekvő mértékű állami támogatások árán is. A bérszínvonal állami szabályozása a fejlett tőkés országoknak olyan fontos összgazdasági, társadalmi érdeke, amelynek megvalósítása a nemzeti jövedelem bonyolult újraelosztási rendszerének kiépüléséhez és funkcionálásához vezetett. Teoretikus szempontból ez az indok azt is felveti, hogy az állami támogatás egy része ténylegesen nem a mezőgazdaságot illeti, mert valójában az ipari munkabérek kiegészítéséről is van szó az alacsonyabb élelmiszerárakon keresztül.

II. A mezőgazdaság állami támogatásának mértéke.

A mezőgazdaságnak nyújtott állami támogatások abszolút mennyisége és viszonylagos nagysága az elmúlt negyedszázad alatt jelentősen növekedett. *A támogatások mértékének dinamikus növekedését* egyrészt okozta, hogy a támogatás egyik eleme az ártámogatás a termelés mennyiségének a függvénye. Másrészt növekedett az állami támogatás a jövedelemdiszparitás miatt is. Több országban, pl. az NSZK-ban, a támogatás mértékét a mindenkori ár- és jövedelemdiszparitás nagysága határozza meg. Az előzőekben közölt statisztikai adatokból nyilvánvaló, hogy az országok egy részében a mezőgazdaság jövedelemhelyzete rosszabbodott, ami egyre nagyobb összegű kompenzációt tett szükségessé. Végül az állami támogatás új elemeinek a megjelenése, a növekvő beruházási támogatások és a struktúra javításra fordított összegek is növelték a támogatások színvonalát.

Az állami támogatás színvonalának nemzetközi összehasonlítására több kísérlet történt. Az első számszerűsítést és nemzetközi összehasonlítást Mc. Crone, angol professzor végezte el az 1962-ben kiadott könyvében.⁶ A szerző számításában az *ártámogatásoknak a termelési értékhez viszonyított nagyságát* határozta meg, de az egyéb támogatási formákat figyelmen kívül hagyta, ami a korai időszakkal indokolható. Az összehasonlításból kiderül — 4. sz. táblázat —, hogy a támogatások színvonala már az ötvenes évek második felében is jelentős mértékű volt.

Teljesebb képet nyújt a nyugat-európai országok mezőgazdasági állami támogatásának színvonaláról az Agrárgazdasági Kutató Intézetben készült már említett tanulmány. Az összehasonlítás kiterjed a támogatások mind-egyik elemére és a mezőgazdasági termékek továbbfeldolgozásával, forgalmazásával foglalkozó ágazatokra is. Az 5. sz. táblázat adatai a *támogatások igen magas színvonala* mellett azt is tanúsítják, hogy az általános gazdasági fejlettség, az országok iparosodottságának foka és az agrártermelés támogatásának mértéke között egyértelmű, lineáris összefüggés van.

Ha a magyar mezőgazdaság állami támogatásának színvonalát a nyugat-európai országokkal hasonlítjuk össze, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nálunk a támogatás színvonala közepes mértékű, mert a nettó

6. A mezőgazdaság szubvencionálásának ökonómiaja. (London, 1962.)

A mezőgazdaság ártámogatása a tőkés országokban 1956—1957-ben.

Ártámogatás a termelési érték %-ában

Franciaország	15
Olaszország	14
NSZK	18
Anglia	24
Hollandia	5
Dánia	3
Belgium	5
Svédország	21
Ausztria	4
Írország	4
Svájc	30
Finnország	42
Norvégia	17

Forrás: Mc. Crone: The economies of subsidising agrikulture. Közli: Dr. Sipos Aladár: Agrárviszonyok Nyugat-Európában c. könyvében. (Bp. 1967.)

Az állami támogatás mértéke és a mezőgazdaság részaránya néhány nyugat-európai országban

	Állami támogatás 1968-ban		A mezőgazd. részaránya a bruttó nemzeti termékben %-ban
	a term. ért. %-ában	a nettó term. érték %-ában	
Ausztria	10	25	9
Dánia	36	52	9
Egyesült Királyság	15	40	3
Franciaország	34	55	7
NSZK	23	56	5
Olaszország	13	20	12
Svájc	27	40	5
Svédország	31	68	6

Forrás: Agrárgazdasági Kutató Intézet: I. m. és Sipos Aladár: „A technikai haladás hatása a fejlett tőkés országok agrárviszonyaira” c. akadémiai doktori disszertációja. (Bp., 1972. Kézirat.)

termelési értékhez viszonyított állami támogatás összege a hazai mezőgazdaságban 1968-ban 27%, 1970-ben pedig mintegy 33%-ot tett ki.⁷

7. A magyar mezőgazdaság állami támogatására vonatkozó adatok csak megközelítően jelzik a támogatás színvonalát, mivel nem az egész élelmiszergazdaság termelési értékéhez viszonyítottuk. Az adatok forrása a „Mezőgazdasági adatok 1972” c. kiadvány és Vincze Imre: Árak, adók, támogatások című könyve. (KJK, 1971.)

A mezőgazdasági támogatások mértékét objektív törvényszerűségek nem határozzák meg. *A mértékét befolyásoló tényezők között kiemelt helye van* a jövedelemdiszparitásnak, az ipari és a mezőgazdasági termelői árak arányának a mezőgazdasági szektor nemzetgazdasági súlyának és az iparosodottság mértékének. A napjainkban iparosodó országokban ugyanis a mezőgazdaság és az állam közötti költségvetési nettó kapcsolat pozitív egyenlegű, vagyis a mezőgazdaságból inkább többet vonnak el, mint az esetleges juttatások összege. A korszerű iparral rendelkező országokban — úgy tűnik — a helyzet fordított; az iparosodott országok inkább már többet juttatnak a mezőgazdaságnak a technikai felzárkózás megvalósítása érdekében. Befolyásolja a támogatások színvonalát a mezőgazdaság fejlettsége is. Továbbá az üzemméretek nagysága és a mezőgazdaság önfinanszírozó-képessége, ami Nyugat-Európában az állami beavatkozás rendszerének kialakulása után inkább csak teoretikus kérdésként merül fel.

III. A mezőgazdaság állami támogatásának formái.

Nyugat-Európában a mezőgazdaság állami támogatásának különböző formákból összetevődő bonyolult rendszere alakult ki és funkcionál. A támogatási rendszer egyik alapvető eleme a termelők jövedelmét növelő *ártámogatás*.

Az ártámogatásnak, mint a mezőgazdasági árpolitika kiegészítő eszközének ökonómiai rendeltetése az agrárszektor jövedelemhelyzetének javítása a kereslet alakulásának állami ellenőrzése révén és a mezőgazdasági termelés kívánatos mértékű növekedésének az ösztönzése. A mezőgazdasági ártámogatások *elvileg kétféle ármoddellel összefüggésben funkcionálhatnak*. Egyrészt, ha a tényleges piaci árak alacsonyak, akkor a termelők jövedelmét az árbevétel nélküli ártámogatással egészítik ki. Másrészt, ha a belföldi mezőgazdasági termelői árszínvonal a világgpiaci árakhoz képest magas, akkor a rögzített belföldi árak és a világgpiaci árak közötti különbséget tekintik ártámogatásnak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a jelenlegi világgpiaci árak nem tükrözik a valóságos értékviszonyokat, mivel a nemzetközi kereskedelemben a mezőgazdasági termékek általában magas exporttámogatással vesznek részt. Pl. az Egyesült Államokban 1962-ben a búza belföldi felvásárlási ára bushelenként 2 dollár, a nemzetközi dömpingár pedig 0,61—1,02 dollár. Az exportáló cégek a belföldi ár és a világgpiaci ár különbségét export-szubszenció formájában a kormánytól megkapták.⁸

Az ártámogatás első, klasszikus formáját az Egyesült Királyságban alkalmazták hosszú időn keresztül. Az angol ártámogatás rendszerét az 1947-es mezőgazdasági törvény alkotta meg. Ennek a támogatási formának a lényege a veszteségtérítés (az ún. Deficiency payments) bevezetése volt. Angliát a Britt-Nemzetközösség országaival a szabadkereskedelem elvén nyugvó preferenciális vámrendszer kapcsolta össze. Ennek keretében az agrárbehozzal vám- és mennyiségi korlátoktól mentes volt. A szabad agrárimport következményeként a belső piacon az alacsony világgpiaci árak érvényesültek. A viszonylag magas fajlagos költséggel termelő angol termelők ráfordításai ezért a piaci árbevételekben nem térültek meg. A termelői érdekeltség meg-

8. Csadó B.: A mezőgazdaság állami támogatásának rendszere az USA-ban. (Egyetemi doktori disszertáció. Bp. Közgazdaságtudományi Egyetem.)

teremtéséhez és fokozásához, ami a belföldi mezőgazdasági termelés növeléséhez volt szükséges, az angol kormányoknak jelentős összegű árkiegészítéssel kellett megtéríteni a termelők veszteségeit. A veszteségtérítés angol mechanizmusa a következőképpen működött. Az évenként megállapított *garantált árak és a tényleges piaci átlagárak különbségét a felvásárlási szervezeteknek eladott termékmennyiség után az állami szervek a termelőknek rendszeresen kifizették.*

Az angol ártámogatási rendszer 12 mezőgazdasági termékre terjedt ki, amelyből az összbevétel mintegy 75%-a származott.⁹ E támogatási forma két évtizeden keresztül hatékonyan szolgált, némi módosításokkal az agrárpolitikai elképzelés (az élelmiszerellátás fokozása) megvalósítását. Nagy előnye, hogy kellőképpen ösztönzi a mezőgazdasági áruterelés fejlődését. Módot adott a garantált árak rövidebb időszakokénti változtatására is. Végül az alacsony élelmiszerfogyasztói árakon keresztül hozzájárulhatott az ipari termékek világpiaci versenyképességének fokozásához. Komoly hátránya viszont, hogy növeli a termékfelesleg képződésének veszélyét, ezért csak alacsony élelmiszerellátás mellett alkalmazható. Továbbá igen nagy pénzügyi terhet jelent a költségvetés számára és nagy adminisztratív apparátus fenntartását igényli.

A szabad agrárimportot feladni kényszerülő és a Közös Piachoz csatlakozó Egyesült Királyságban 1971-ben feladták a korábbi agrárpolitikai koncepciót és a csatlakozás előkészítése érdekében a garantált árakhoz közeleső állami intervenciós árakat állapítottak meg. Ez azt jelenti, hogy a veszteségtérítés összegének és körének fokozatos csökkentésével közelítik az alacsony mezőgazdasági árakat a magas közöspiari árakhoz. A klasszikus veszteségtérítési rendszer ma már csak a marhahús és juhtenyésztésben van érvényben.¹⁰

A magas belföldi mezőgazdasági árak esetében az ártámogatást az jellemzi, hogy a magas belföldi árak és az alacsonyabb világpiaci árak különbségét leföldöző importadók és a vámok összegét valamilyen mechanizmuson keresztül a hazai magas termelői árszínvonal stabilizálására használják fel. Svédországban a mindenkor rögzített mezőgazdasági árak színvonalát az importadóval növelt világpiaci árak összege határozza meg és az állami támogatást nem a mezőgazdasági termelők kapják, hanem az élelmiszeripari vállalatok. Az Európai Gazdasági Közösség tagállamai is magas alapirányárát állapítanak meg a mezőgazdasági termékekre. Ha a tényleges piaci árak ettől meghatározott mértékben elmaradnak, akkor az államok viszonylag magas árakon intervenciós felvásárlásokat végeznek. Ilyen körülmények között a piaci árak magas szinten stabilizálódnak.

A tagállamok piacszabályozó felvásárlásainak költségeit a Közösség Mezőgazdasági Fejlesztési és Garancia Alapjából (FEOGA-alap) megtérítik. Az említett alap bevételei pedig a leföldözések, a pótvámok és a többletértékadó egy részéből származnak. A kiadások szerkezetére jellemző, hogy az ártámogatásra felhasznált Garancia-alap az összkiadások több mint 75%-át adja. A Közös Piac Mezőgazdasági Alapjának évenkénti kiadását a 6. sz. táblázat részletezi.

9. Német—Koller: I. m.

10. Dr. Laczó Ferenc: Árak a tőkés mezőgazdaságban. (Kézirat. Bp. 1972. Közgazdaságtudományi Intézet.)

Az EGK agráralapjának kiadásai (millió dollár)

Év	Garancia alap	Fejlesztési alap	Különleges alap
1962/63		9,06	—
1963/64	50,69	17,14	—
1964/65	162,92	54,31	—
1965/66	240,12	80,04	—
1966/67	370,38	123,46	—
1967/68	1313,00	285,00	208,25
1968/69	2011,90	285,00	140,25
1969/70	2462,42	477,44	69,25

Forrás: Agrárgazdasági Kutató Intézet idézett tanulmánya.

A táblázat adatainak értelmezéséhez szükséges megemlíteni, hogy a fejlesztési részlegből a strukturális átalakítást segítik, a különleges részlegből pedig a gabonaárak egységesítését finanszírozzák. A közös agráralap ártámogatásra fordított jelentős kiadásain túl a tagországok saját költségvetésük terhére további szubvenciókat eszközölhetnek.

A nagyszámú ártámogatások eredményeként mind Svédországban, mind az EGK országaiban a belföldi mezőgazdasági árak jelentősen túlhaladják a nyomott világpiaci árakat. Svédországban Guldansen és Lindbeck szerint 1954-ben 20, 1958-ban 40 és 1964-ben pedig 60⁰/₀-kal magasabbak a belföldi árak a világpiaci áraknál¹¹. Még nagyobb az EGK belső mezőgazdasági árainak eltérése a világpiaci ártól. Ezt tanúsítja a 7. sz. táblázat.

7. SZ. TÁBLÁZAT

A különböző mezőgazdasági termékek árszínvonala az EGK-ban a világpiaci árakkal összehasonlítva 1967/68-ban

Megnevezés	Különbség a világpiaci ár %-ában
Lágybúza	185
Keménybúza	200
Rizs	117
Árpa	160
Kukorica	160
Cukor	438
Sertéshús	147
Marhahús	175
Baromfi	131
Tojás	132
Vaj	396
Olivaolaj	166
Olajos magvak	200

Forrás: Memorandum zur Reform... Közli: Dr. Forgács Katalin: A tőkés agrárfejlődés dilemmája. Bp. 1971.

A magas belső mezőgazdasági árak rendszerének az előnye abban áll, hogy a mesterségesen magas szinten tartott árak költségvetési terheit részben az importőrökre hárítja át. Ez az előnye egyben a szisztéma kritikus pontját is magában foglalja. Maga a rendszer állandó behozatalt tételez fel, ugyanakkor közismert, hogy néhány termékből jelentős felesleggel rendelkeznek és az elmúlt években nőtt a túltermelés veszélye az EGK-ban. További hátránya, hogy a magas árak csökkenti a fogyasztást, másrészt megmerevithetik a mezőgazdasági termelés struktúráját. Végül a belső hatékonysági követelményeket az elmaradottabb gazdaságok színvonalára szálítja le, mivel a magas árak még itt is kifizetődővé teszik a gazdálkodást.

Nyugat-Európa mezőgazdaságában a támogatások másik nagy csoportját a bővített újratermelést szolgáló *beruházások támogatása* és az ezzel kapcsolatos kedvezmények képezik. A beruházási támogatások volumene azonban mindegyik országban elmarad az ártámogatások mögött. Ennek oka abban van, hogy a gazdasági szemléletmód inkább a saját erőből megvalósított bővítéseket helyezi előtérbe és a beruházások rendszeres állami segítése viszonylag újkeletű a támogatási rendszerben. Bár a beruházási támogatások köre elég széles (új gépek, traktorok, gazdasági épületek, meliorációs munkák, útépítések stb.) azonban a beruházásokhoz nyújtott állami, ellenszolgáltatás nélküli segélyek mértéke jóval alacsonyabb, mint a szocialista országokban. A beruházások finanszírozásában általános az a gyakorlat, hogy az állami hozzájárulás maximum 33%, a hitel szintén a költségek $\frac{1}{3}$ -áig terjed, a saját erő pedig a maradék $\frac{1}{3}$ -ot fedezi. Kivételes esetben emelkedhet az állami hozzájárulás a költségek 50%-áig, vagy e szint fölé. Ezek a segélyek inkább az erdőtelepítésre vonatkoznak. Főként Dániában és Ausztriában találkozzunk ilyen támogatási formával. Komoly szerepe van viszont a mezőgazdasági beruházások ösztönzésében a hosszulejártú hiteleknek. Az ösztönző jelleg a hitelfeltételek kedvezményeihez kapcsolódik. Egyrészt a mezőgazdasági hitelek lejáratú időtartama jóval hosszabb, mint más ágazatokban. Másrészt pedig a hitelek kamatát az állami támogatás mérsékeli. Ennek következtében a szokásos 7—8%-os beruházási kamat a mezőgazdaság részére 1—3%-ra csökken. A kedvezményesen felvett hitelek összege gép- és eszközvásárlásoknál a Német Szövetségi Köztársaságban 1971. június 1. után a költségek 80%-ig, építkezéseknél pedig 50%-ig terjedhet.¹² Szemben a különböző ártámogatásokkal, a *beruházások állami támogatása erőteljesen szelektív jellegű*. Beruházásoknál a legnagyobb állami kedvezményeket a távlatilag fejlődőképes üzemek kapják, amelyek az adott országokban megközelítik az optimális üzemmel kapcsolatos elvárásokat. Az NSZK-ban az említett új támogatási törvény szerint azok a távlatilag fejlődőképes üzemek, amelyek évi 24 000 DM tiszta jövedelmet realizálnak, Angliában pedig azok a gazdaságok, amelyek munkaerőszükséglete legalább 600 munkóra évenként.

A beruházások állami támogatásának utóbb említett új mozzanatai már intenzíven kapcsolódnak az *agrárszerkezet javítását célzó állami támogatások nagy csoportjához*. Az agrárstruktúra kedvezőtlen oldalának, a kisüzemek nagy számának és a földterületek széttagoltságának megszüntetésével a nagyüzemű mezőgazdasági termelés térhódításának az elősegítése a cél.

11. Közli dr. Sipos Aladár az idézett disszertációban.

12. Külföld Mezőgazdasága 1971/5. sz.

Jelenleg ugyanis az EGK-ban Mansholt értékelése szerint 10 üzem közül 8 túl kicsi ahhoz, hogy egy munkaképes embert teljes egészében foglalkoztasson. A gazdaságtalan kisüzemek támogatása pedig évenként annyiba kerül, mint amennyit az amerikaiak a holdtüzásra költenek — állapítja meg az EGK mezőgazdaságának problémáival kapcsolatban.¹³

Az agrárszerkezet gyökeres megváltoztatásának a megvalósítása új agrárpolitikai koncepciót jelent a nyugat-európai agrárfejlődésben. Az új koncepció felismerése már régebbi keletű, de a gyakorlati megvalósítása a távolabbi jövő feladata. A megvalósítás bonyolult társadalmi-gazdasági kérdések tudatos megoldását igényli; gondoskodni kell a felszabaduló mezőgazdasági munkaerő más ágazatokban történő foglalkoztatásáról és a termőterület egy részének a mezőgazdasági termelésből való kivonásáról. Továbbá a kieső termelés pótlásának leggazdaságosabb útját is kutatni kell.

Az agrárszerkezet javítását már jelenleg is sokrétű támogatási formák segítik. Ide sorolhatók a termelési szerkezet racionalizálását szolgáló beruházási támogatások, de jóval jelentősebbek ennél az *üzemek méretét növelő különféle támogatások*. Az optimális üzemméret kialakítását a tagosítási költségeinek állami támogatásával segítik. Ez a támogatás 50%-ig terjed, de még kedvezményes hitel is igénybe vehető. Szociális jellegű állami támogatások is ösztönzik az agrárszerkezet javítását. E támogatásoknak az a lényege, hogy a gazdálkodással felhagyó és a mezőgazdaságból elvándorló termelőnek vagy egyszeri viszonylag nagy összegű kártérítést, vagy bizonyos életkor fölött életjáradékot, öregségi segélyt fizetnek. Egyes nyugat-európai országok — pl. Franciaország és Ausztria — átképzési és letelepedési segélyt is folyósítanak az elvándorlás fokozása érdekében.

Az agrárstruktúra javítását ösztönző állami támogatások megjelenésével és térhódításával *a támogatási rendszer koncepciója is változott*, mert a támogatások centrális kérdése a továbbiakban már nem a kedvezőtlen mezőgazdasági eredmények valamilyen formájú kiegészítése, hanem a korszerű nagyüzemi gazdálkodás feltételei kialakulásának az elősegítése.

13. Dr. Sipos A.: A technikai haladás hatása a fejlett tőkés országok agrárviszonyaira. (Bp. 1972.)